

Айтов С.Ш.

*Дніпропетровський Національний університет залізничного транспорту
імені акад.. В. Лазаряна*

ІСТОРИЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР І ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Аналізуються ментальні та цивілізаційні аспекти процесів глобалізації та взаємовпливу культур

Ключові слова: цивілізації, ментальність, глобалізація, діалог

Анализируются ментальные и цивилизационные аспекты процессов глобализации и взаимовлияния культур.

Ключевые слова: цивилизации, ментальности, глобализация, диалог

Mental analyse and civilization aspects of globalization and mutual influence of cultures are investigated.

Keywords: civilization, mentality, globalization, dialogue

Опубліковано в збірнику: Сучасні соціально-культурні дискурси.-Д., ДНУ, 2011.-С.100-104.

Глобалізація, процес створення єдиного світового політичного та соціального устрою, спільних соціокультурних стереотипів, фактично є основопологаючим чинником у розвитку сучасного світу.

Глобальні процеси об'єктивно мають на меті трансформацію національних економічних і політичних систем, культурних та соціально – психологічних стереотипів, духовних та світоглядних цінностей у єдину світову надсистему з уніфікованими змістом та алгоритмами функціонування всіх сфер життєдіяльності, що детермінуватимуть буття окремих націй та людства в цілому.

Важливою умовою аналізу мондіалізму є розуміння надзвичайної складності та суперечливості глобалізаційних тенденцій сучасності, що між

іншим, знайшло втілення у відсутності будь – якої бачимої архітектоники геополітичних, „геофінансових”, соціокультурних процесів.

Майже не з'ясованою є тема ролі і значення історичної антропології і філософського аналізу для дослідження ролі діалогу культур у процесах глобалізації та їх перспективах. Вказані перспективи значною мірою залежать від можливості та результативності діалогу культур та цивілізацій, ісход якого визначають долю глобальних процесів. Проблема значення і можливостей історичної антропології у світі, що переживає епоху глибоких трансформацій, об'єктивно є актуальним для гуманітаристики в цілому, і для прийняття важливих стратегічних рішень на всіх політичних рівнях.

Можливою причиною цієї обставини була інтелектуальна (і підсвідома) неготовність прийняти та осмислити велику кількість геополітичних, геоекономічних, соціокультурних, світоглядних здвигів, які вже спричинила глобалізація; невпевненість у можливості переорієнтувати її потужний, а частково і дійсно, руйнівний характер; радикальний розрив сучасного та минулих етапів розвитку людства (вивчення ментальних і духовно-культурних особливостей яких і становить головну мету історичної антропології і філософсько-історичного аналізу). Втім людство вже неодноразово переживало радикальні трансформації, зокрема: розпад Римської імперії та переселення народів; епоху Великих географічних відкриттів й колонізації європейськими країнами не – західних регіонів; виникнення першої соціалістичної країни, а згодом і цілої соціалістичної системи та ін. Протиріччя, породжені названими масштабними історичними процесами, здавалось, неможливо розв'язати, але кожен раз вони знаходили вирішення.

Щоправда, із все зростаючими людськими й матеріальними втратами. Саме історичне пізнання, історична антропологія та філософсько-історичні теорії накопичили концептуальні схеми, які пояснюють причини, зміст і перспективи протоглобальних і глобальних трансформацій, що створює

інтелектуальний потенціал для осмислення радикальних перетворень сучасності.

Універсум глобалізації, який ґрунтується на світоглядній моделі європоцентризму, можна розглядати як багатофакторну комплексну систему, що поєднує велику кількість фактів, процесів, тенденцій регіонального, цивілізаційного та світового розвитку. Складність цієї системи зумовлює потребу у виборі тих аспектів глобалізації, на які концепції історичної антропології можуть здійснити вплив у першу чергу: соціокультурний і гуманітарний виміри глобалізаційних процесів. Еволюція глобалізаційних процесів у вказаних вимірах характеризується нині втіленням у суспільне буття принципів економізму, індивідуалізму, соціокультурної та духовно-ідеологічної уніфікації, технізації побуту і побутової поведінки та інтелектуального життя (у формі комп'ютеризації). При цьому, економізм знайшов втілення в пріоритеті у соціальному житті розвинутих країн та країн що розвиваються, критеріїв суто економічної ефективності та конкурентноздатності над суспільними та духовними цінностями солідарності, справедливості, гуманності.

Ціною економізму є мінімізація урядами навіть західноєвропейських держав соціальних, наукових, освітніх програм. Неминучими наслідками соціальних дій у дусі економізму є зменшення „ареалу” наукового знання у загальнокультурному просторі, падіння інтелектуального й освітнього рівня населення, процеси руйнації традиційних духовних та світоглядних цінностей.

Індивідуалізм орієнтує особистість на досягнення матеріального успіху будь-якою ціною і нехтує практикою узгоджених колективних дій. Реалізація принципу індивідуалізму тісно пов'язана з ідеалом пріоритету економічної ефективності. Західна модель масової культури досить успішно формують відповідний тип особистості, його духовні та ідейні риси. Орієнтований лише на споживання товарів та послуг, що активно сприяє інтелектуальній трансформації «людини мислячої» у «людину бездумну» –

одномірну, за Г. Маркузе, істоту. Тотальне споживання на тлі руйнації міжособистих та суспільних зв'язків, соціальна атомізація індивідів є основними умовами існування сучасного типу людини. Потужний вплив інформаційних потоків Інтернету та ЗМІ на індивідуальну та суспільну свідомість соціумів ефективно сприяє відчуженню людини від власного близького оточення та від соціуму, його позитивних духовних цінностей.

Соціокультурна і духовна уніфікація, фактично, спрямована на пригнічення національних культур й традиційних моделей соціально-значущої поведінки та їх заміну єдиною для людства культурною та психологічною моделлю (властивою країнам Західної Європи та США). Слід відзначити, що основу даної культурної моделі складають не визначні досягнення західних і особливо англосаксонських культур, але американізований варіант масової культури. Останній, за суттю, ігнорує кращі взірці самих культур англосаксонського світу. Надзвичайно примітивна, складена із стереотипних образів і сюжетів, масова культура має намір підкорити культурні ареали із тисячолітніми традиціями розвитку духовності й мистецтва – арабський світ, Індію, Китай, Росію.

Технізація має безпосередній зв'язок з індивідуалізмом поведінки, світосприйняття та світогляду, які притаманні членам сучасних західних суспільств. Важливим аспектом техніцизму є технократія – ідеологія всемогутності технічних засобів у вирішенні всіх проблем сучасного світу: економічних, соціальних, етнічних, культурних, духовних та ін. Концепції технократизму складають один із елементів теорії постіндустріального суспільства, що виступає, в уявленнях західних (головним чином) інтелектуалів, у якості майже ідеального соціального устрою та головної мети економічної й соціокультурної еволюції людства.

Слід відзначити, що у критиці негативного впливу вказаних вимірів глобалізації на буття та його перспективи людини, країни, світу немає браку. Так, апологет ліберального капіталізму Д.Сорос вказує на пороки економізму та індивідуалізму. На його думку, «претензії економізму і

економічної науки на універсальність не мають під собою підстав...» [12,с. 32]., а «об'єднання вузьких егоїстичних інтересів за допомогою ринкового механізму призводить до небажаних наслідків» [12,с.108]. Важливою рисою негативних аспектів глобалізації є вельми глибокі і суттєві різниці між ментальною і соціокультурною матрицею західної цивілізації і локальними цивілізаціями не-заходу. Так, Ю.В. Павленко звертає увагу на існування глибоких протиріч між «квазікультурою одномірного суспільства масового споживання» — як нав'язуємім світові уніфікованій культурній моделі, яка базується, значною мірою, на соціально-культурних стереотипах європоцентризму - і великими традиційними цивілізаціями, в першу чергу – «Мусульмансько-Афразійській, Індійсько-Південно-Азіатській, та Китайсько-Далекосхідній» [15,с.590-591]. Неможливість Західної соціокультурної та економічної моделі бути прийнятною парадигмою світового розвитку констатує і російський вчений В.Л. Іноземцев [9,с.600-602]. Вельми показовим виявляється протиріччя між прагматизмом західної цивілізації на рівні її окремих представників та на мегарівні – й очевидною неможливістю, фактично, базової культурної парадигми сучасного Заходу реалізувати масштабну трансформацію духовності, ментальності, світогляду, мистецтва великих традиційних цивілізацій.

Небезпеку техніцизму аналізують німецький політолог У. Бек, та російський дослідник І. Подберезський. На думку У. Бека, швидкий зріст технічного забезпечення сучасного життя призведе до виходу постійно удосконалюємих технічних систем із під контроль людини, а отже до наявності і можливості техногенних катастроф [1,с.11]. І. Подберезський відзначає тенденцію «комп'ютеризації» і неминучість дегуманізації людської свідомості [10,с.103], відмови від традиційних духовних цінностей. Крім того, тривожним наслідком незбалансованого поступом особистості та суспільства технічного поступу є цілком реальна можливість маніпулювання масовою свідомістю, політичним і суспільним життям цілих народів. [5,с. 50].

Оптимальною, з точки зору прихильників сучасної глобалізації, та англосаксонських соціокультурних стереотипів економічною моделлю є неолібералізм, з його принципами мінімального впливу держави на ринкову економіку, денационалізації та приватизації, ідеалом індивідуальних господарчих свобод й діяльності. Цікаво зазначити, що навіть світова економічна криза, яка розпочалася у 2007 році і обумовлена «генетичними» вадами неоліберальної теорії і практики не відвернула від неї прихильності багатьох інтелектуалів та економістів країн заходу. Фактично вони вірять в неї як у своєрідну релігію. Найбільше розповсюдження ця ідеологія отримала у Великій Британії та США.

Втім, навіть у низці західноєвропейських держав традиції та реалії розвитку економічних систем досить істотно відрізняються від вказаної «канонічної» моделі. Для скандинавських країн, Франції, Німеччини тощо є характерним більший вплив держави на економічний розвиток, вельми широке розповсюдження колективних форм господарчої діяльності (кооперативи, всілякі товариства та ін.). Країни Далекого Сходу – Японія, Китай, Південна Корея, Малайзія та ін., що здійснили потужний економічний ривок у другій половині ХХст., розвивали економічні й політичні системи у контексті власних соціокультурних, духовних та історичних традицій, на ґрунті потужного державного впливу на економіку та колективних морально – етичних цінностей. Результатом органічності – суспільної, політичної та культурної - економічних перетворень у названих країнах стало утворення нових центрів сили на Далекому Сході, які мають перспективи глобального лідерства у ХХІ ст..

Таким чином, і особливо з урахуванням уроків світової кризи, стає все більше очевидним, що принципи на яких досі ґрунтувалася сучасна, значною мірою європоцентриська модель глобалізації, і зокрема, її соціально-культурний та гуманітарний рівні є неадекватними як етнокультурній різнобарвності світу, так і новим, загрозливим викликам світової динаміки. Планетарний масштаб зростання громадянської активності, розуміння

необхідності вирішення соціальних протиріч [3,с.80], технічні засоби, що мають можливість об'єднати світ, створюють об'єктивні умови для сформування нової, більш прийнятної для загалу народів Землі парадигми глобалізаційного розвитку. Цивілізаційна структура світоустрію, притаманні останній відмінності цивілізацій у аспектах етнічному, ментальному, культурному знаходять відображення та продовження у гео економічних, геополітичних, суто культурних розбіжностях і протиріччях між великими «світами» людства. Реальну можливість продуктивного діалогу цивілізацій і культур продемонструвало, зокрема, одностайне засудження рядовими громадянами, політиками, діячами науки і культури всього світу теракту 11.09.2001 у США. Досить багата історія міжкультурного та міжконфесійного спілкування свідчить про потенційне існування альтернативної домінуючій нині парадигми глобалізації, Її умовно можна назвати парадигмою діалогу культур.

Подальший розвиток даної парадигми, значною мірою залежатиме від ефективного діалогу між різноплеєнними та різнорелігійними його прихильниками, і у широкому та останньому сенсі - від діалогу культур, які вони репрезентують. Згідно з Резолюцією 56/6 Генасамблеї ООН (09.11.2001), основою для діалогу цивілізацій є «загальна участь та колективне праєнення вчитися, відкривати для себе та вивчати концепції, виявляти сфери загального розуміння та основні цінності і зводити різні підходи у єдине ціле за допомогою діалогу» [6,с.4].

Історична антропологія і філософія історії тісно пов'язані між собою коєнітивними підходами та науково-світоглядними цінностями. Історична антропологія фактично з перших кроків свого існування, орієнтується на об'єктивне й неупереджене вивчення індивідуальної та масової психології, подій та процесів минулого, що являє собою важливе інтелектуальне підґрунтя для взаємопорозуміння і діалогу цивілізацій. За висловом класика цієї науки Л.Февра: «Люди- єдині справжні об'єкти історії» [16,с.26].

Філософія історії досліджує розвиток великих суб'єктів історичного процесу, зокрема локальних цивілізацій. Значний внесок у вивчення цивілізаційної динаміки зробили, зокрема, І.Г. Гердер, М.Я. Данилевський, О. Шпенглер, А. Дж. Тойнбі, Л.М. Гумільов та ін. Важливу роль у їх концепціях відіграє аналіз ментально-культурних основ цивілізаційних утворень. Дослідження цих вчених можна розуміти як своєрідну інтелектуальну систему із потужним потенціалом саморозвитку. Так, Гердер розглянув проблему неоднаковості та особливостей історичних процесів різних народів, зумовлених географічними обставинами їх існування [4,с. 231-235]. М.Я. Данилевський висунув теорію культурно-історичних типів, розуміємих як сукупність народів, поєднаних спільними мовою, релігією, культурними традиціями. Їх «життєвий шлях», на думку дослідника, як і всіх живих організмів, проходить повний цикл фаз розвитку - від народження до смерті [8,с.91-92].

О. Шпенглер значно розвинув уявлення про поліцентричний розвиток людства, сформулювавши концепцію «високих культур», які повністю реалізувалися у світовій історії [17,с.162-165]. Він надав вивченню цивілізаційного виміру історичного процесу майже всесвітній масштаб. А. Дж. Тойнбі значно збільшив кількість досліджуваних цивілізацій (до 21), і провів багатоаспектний аналіз їх функціонування та особливостей їх структури та ментальності, змісту й траєкторій розвитку. Вельми значним елементом методології та світогляду британського вченого є відсутність етнічних, расових та конфесійних упереджень і ідей про пріоритет в історії будь-якої цивілізації (Західної - у тому числі) [13,с.156]. Він пропонує переорієнтувати бачення світу народів і дослідників Заходу у бік розуміння та усвідомлення факту мультикультурності світу [14,с.65], його філософських, гео економічних і геополітичних наслідків. Л.М. Гумільов висунув гіпотезу, яка пояснювала причину саморозвитку етносів, цивілізацій, впливом енергії природи, біосфери [10,с.33-34]. Спільним для творчості названих дослідників було розуміння полікультурності світу, необхідності

діалогу та інтелектуального взаємозбагачення культурних Універсумів. З точок зору логіки й методології наукового пізнання, наукових ідеалів та етичних цінностей цивілізаційна теорія об'єктивно протистоїть ідеологічній та аксіологічній моделі неоліберальної глобалізації та її гео економічному, геополітичному й соціокультурному втіленню. Остання не визнає оригінальності та самодостатності культурних світів.

Сучасні історико-антропологічні та філософсько-історичні дослідження репрезентовані масштабними науковими проектами вчених Росії [11,с.33-34] та України [15]. На відміну від західних колег, російські та українські дослідники – історики, соціологи, культурологи, філософи, економісти – досить широко дискутують та вживають у власних студіях інтелектуальні здобутки цивілізаційної теорії, історії ментальностей – з метою пояснення особливостей сучасного світу, глибинного аналізу історичних шляхів країн та цивілізацій; розуміння гострих геополітичних, економічних, соціокультурних проблем сьогодення; пошуку вирішення складних проблем розвитку східнослов'янських народів на початку XXI ст. та ін.

Інтелектуальна система, що базується на когнітивному фундаменті концепції поліцентричного світового розвитку та на світоглядних засадах оригінальності і рівноправності національних культур і цивілізацій утворює основу для міжцивілізаційного діалогу, який може скласти передумови для побудування прийнятої для всіх народів парадигми соціально-економічного устрою та глобального полікультурного Універсуму. У контексті даного діалогу історична антропологія може виконати функції: обґрунтування та дослідження особливостей національних культур, соціально-економічних і політичних систем; знаходження історичних аналогій та співпадінь у розвитку етносів і цивілізацій; проектування шляхів майбутнього поглиблення міжкультурного і міжцивілізаційного діалогу, особливо у аспектах взаємопорозуміння різних історичних традицій, етнічних світобачень, конфесійних практик. Важливе значення історична

антропологія має також для переосмислення та істотної корекції соціокультурної та світоглядної корекції універсалізму. У поєднанні з філософією історії історична антропологія є потужною інтелектуальною системою для налагодження діалогу культур і цивілізацій.

Таким чином, потенціал історичного, історико-антропологічного, філософського пізнання у створенні нової, успішної, парадигми світового розвитку, є вельми потужним. А ефективна участь історичної антропології і філософії історії у формуванні моделі глобалізації, яка б ґрунтувалася на діалозі всіх світових цивілізацій може стати одним із головних завдань першої [2,с.19] у ХХІ столітті.

Бібліографічні посилання

1. Бек У. Политическая динамика в глобальном обществе риска/ У.Бек // Мировая экономика и международные отношения.- 2002.-№5.-с. 10-19.
2. Блок М. Апология истории, /М. Блок - М.: Наука 1973.
3. Бэтлер У. Контуры мира в первой половине ХХІ века и чуть далее./У. Бэтлер // Мировая экономика и международные отношения. - 2002. -№1.-с. 73-80.
4. Гердер И.Г. Идеи о философии истории человечества./И.Г. Гердер - М. 1977.
5. Глобалізація і безпека розвитку.// під науковим керівництвом Білоруса О.Г, Лук'яненко Д.Г. та ін. - К.: КНЕУ, 2001. -733 с.
6. Глобальная повестка для диалога между цивилизациями. Из резолюции 56/6 Генеральной Ассамблеи ООН, принятой 9 ноября 2001 года // Азия и Африка сегодня.- 2002. - №8. _ с. 4-5.
7. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли/Л.Н. Гумилев.-Спб.:Кристалл, 2001- 639с.
8. Данилевский Н.Я. Россия и Европа./Н.Я. Данилевский - М.: Книга.-572 с.
9. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация./В.Л. Иноземцев - М.: «Academia» - «Наука», 1999.-704с.
10. Подберезский И. Глобализация - неотвратимая и желанная?/И. Подберезский // Мировая экономика и международные отношения, - 2002. - №12. - с. 98-103.
11. Рашковский Е., Хорос В. Мировые цивилизации и современность. Статья 1./Е. Рашковский ,В. Хорос // Мировая экономика и международные отношения.- 2001.-№12. -с.33-41

12. Сорос Д. Кризис мирового капитализма./Д. Сорос - М.: Инфра - М,1999.-261 с.
13. Тойнби А. Дж. Мир и Запад /А. Дж. Тойнби // Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории.- М.: Прогресс, 1996.-с. 155 -195
14. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории // Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории.- М.: Прогресс, 1996 с.- 19-153
15. Цивилизационные модели современности и их исторические корни.- К.: Наукова думка, 2002. - 630 с.
16. Февр Л. Как жить историей /Л. Февр / Февр Л. Бои за историю.-М.: Наука, 1991
17. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. В 2-х т.- Т. 1./О. Шпенглер - Минск, 1999.